

Садырова М.С.¹, Сарыбаева А.Б.²

¹соц. ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: msadyrova58@gmail.com

²магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: sarybaev09@mail.ru

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік психологиялық-педагогикалық сипаттамалары қарастырылады. Әр жас кезеңінде мектепке дейінгі балалардың даму ерекшеліктері мен қабылдау қабілеттері, сонымен қатар ойлау жүйесі мен танымдық қалыптасу ерекшеліктері туралы мысалдар мен жүйелі түсініктер айтылады. Сонымен қатар, мектепке дейінгі жастағы баланы әлеуметтендіру мәселесін қарастыра отырып, қызметтің жетекші түрі ойын болып табылатындылығы атап өтіледі. Ол баланың эмоционалдық, психикалық, ерік және жеке дамуына ықпал етеді. Бала ойнай отырып, қоршаған әлемді танып, әлеуметтік рөлдерді және мінез-құлық үлгілерін меңгереді. Қоршаған ортаны, әлемді тану арқылы бала өз ойын қимыл іс-әрекеттерімен көрсетеді. Яғни ойын арқылы бала өзінің арманын жүзеге асыра бастайды. Қиялдау арқылы белгілі бір жетістіктерге жете бастайды. Осының барлығы баланың ерте жастан ойын арқылы айналасын тануынан басталады. Баланың өсуіне байланысты ойын сипаты өзгереді (қиындайды). Мәселен, төрт жастағы бала ересектердің мінез-құлқын көшіреді және оларға еліктейді. Ойын барысында ол әрекет сюжеттерін ойнатады. Ойын сюжет болады. Алты-жеті жасқа қарай баланың рөлдік ойыны басым болады. Ойынның мәні – рөлдерді бөлу. Жеті жасқа жақындаған балалар ойындарға белгілі бір ережелерді енгізеді.

Түйін сөздер: тұрақтылық, көлем, коммуникация, өзін-өзі бағалау, мен-Имиджі, мен-Концепциясы.

¹Sadyrova M.S., ²Sarybaeva A.B.

¹D.Sociological Sciences, Professor, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,Almaty,
e-mail: msadyrova58@gmail.com

²Master Student of «Sociology» specialty, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: sarybaev09@mail.ru

Socio-Psycho-Pedagogical Characteristics of Preschoolers

This article discusses the socio-psychological and pedagogical characteristics of preschool children. In each age period examples and systematic representations about features of development and abilities of perception of preschool children, and also features of formation of thinking and cognitive activity are affected.

At the same time, it is noted that the leading activity is the game, considering the issue of socialization of a child of preschool age. It promotes emotional, mental, volitional and personal development of the child. Playing a child, exploring the world, learns social roles and behaviors. Through the knowledge of the environment, the world the child demonstrates his mental actions. That is, through the game the child begins to realize his dream. Thanks to his imagination, he begins to achieve some success. All this begins with the fact that the child from an early age to learn about the world through the game. Depending on the growth of the child, the nature of the game changes (worsens). For example, a four-year-old child tolerates the behavior of adults and imitates them. During the game, he plays action scenes. The game will plot. By the age of six or seven, the child will have a predominant role-playing game. The essence of the game-the separation of roles. Children approaching the age of seven, enter into the game certain rules.

Key words: stability, scope, communication, self-concept, I-image, self-concept.

¹Садырова М.С., ²Сарыбаева А.Б.

¹д.социол.н., профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: msadyrova58@gmail.com

²магистрант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: sarybaev09@mail.ru

Социально-психолого-педагогическая характеристика дошкольников

В данной статье рассматриваются социально-психолого-педагогические характеристики детей дошкольного возраста. В каждом возрастном периоде сказываются примеры и систематические представления об особенностях развития и способностях восприятия дошкольников, а также особенностях формирования мышления и познавательной деятельности. Вместе с тем, отмечается, что ведущим видом деятельности является игра, рассматривая вопрос социализации ребенка дошкольного возраста. Она способствует эмоциональному, психическому, волевому и личностному развитию ребенка. Играя, ребенок изучает окружающий мир, осваивает социальные роли и модели поведения. Через познание окружающей среды мира ребенок демонстрирует свои умственные действия. То есть через игру ребенок начинает реализовывать свою мечту. Благодаря воображению он начинает добиваться определенных успехов. Все это начинается с того, чтобы ребенок с раннего возраста узнал об окружающем мире через игру. В зависимости от роста ребенка характер игры изменяется (усугубляется). Например, четырехлетний ребенок переносит поведение взрослых и имитирует их. Во время игры он играет сюжеты действия. Игра будет сюжетом. К шести-семи годам у ребенка будет преобладающая ролевая игра. Суть игры – разделение ролей. Дети, приближающиеся к семи годам, вводят в игры определенные правила.

Ключевые слова: стабильность, объем, коммуникации, самооценка, я-имидж, Я-концепция.

Кіріспе

Мектепке дейінгі балалық шақ баланың психикалық және тұлғалық дамуындағы бірден-бір маңызды кезең болып табылады. Отандық психология мен педагогикада кіші, орта және үлкен мектепке дейінгі жас кезеңдері деп бөлінеді. Әр жас кезеңі тек әрі қарай дамумен ғана емес, сонымен қатар баланың танымдық іс-әрекеті мен жеке тұлғасын елеулі қайта құруымен де байланысты.

Мектепке дейінгі жастағы қалыпты дамып келе жатқан балада барлық психикалық дамуында үлкен өзгерістер орын алады. Танымдық белсенділігі жылдам өсіп, қабылдауы, көрнекі ойлауы дамиды, логикалық ойлаудың тұжырымдамалары пайда болады. Баланың қоршаған әлемді тануында, сондай-ақ қарым-қатынасты дамытуда, балалар қызметінің әртүрлі кезеңдерінде сөйлеу рөлінің айтарлықтай маңызы артады. А.В. Запорожецтің еңбектерінде: мектепке дейінгі балалар сөздік «Нұсқаулық» бойынша іс-әрекеттерді орындай алады, егер оларда анық көрнекі көріністер болған жағдайда ғана түсінікті негізде білімдерін меңгере алады.

Мектепке дейінгі ересек балаларға балабақшаның ересек және дайындық топтарына баратын 5-7 жастағы балаларды жатқызады. Бұл жас баланың жеке дамуында ерекше рөл атқарады: осы кезеңде іс-әрекет пен мінез-құлықтың жаңа психологиялық тетіктері

қалыптасады. Мектепке дейінгі ересек жастағы болашақ тұлғаның негізі қаланады: мотивтердің тұрақты құрылымы қалыптасады, жаңа әлеуметтік қажеттіліктер пайда болады (ересектер мен құрдастары тарапынан құрмет пен тану қажеттілігі, ұжымдық қызмет түрлеріне қызығушылық); мотивацияның жаңа (жанама) түрі пайда болады – еркін мінез-құлықтың негізі; бала әлеуметтік құндылықтардың белгілі бір жүйесін; қоғамдағы моральдық нормалар мен мінез-құлық ережелерін меңгереді» (Варич, 2017).

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеуге үлкен үлес қосқан Н.Н. Поддяков, Л.А. Вернер, А.В. Запорожец, З.М. Истомина, А.Н. Леонтьев, Б.К. Мухина, А.П. Усова, Д.Б. Эльконин және т.б. зерттеушілердің жұмыстары негіз бола алады (Венгер, 2005: 176).

Осы зерттеулерде мектепке дейінгі балалардың ақыл-ойы, сондай-ақ мотивациялық сферасы мен жекелеген танымдық үдерістерінің даму ерекшеліктерін түсінуге; олардың өзіндік санасын қалыптастыруға, қарым-қатынас ерекшеліктері мен әлеуметтік өзара іс-қимыл тәсілдерін; ойын, бейнелеу және басқа да балалар іс-әрекетінің ерекшеліктерін, мектепке дейінгі жастағы қарапайым оқу іс-әрекетін қалыптастыру механизмдерін, сондай-ақ мектепте оқытуды бастауға әзірлікті қалыптастыруға баса назар аударылды. Зерттеулерде қарастырылатын мектепке дейінгі ересек балалардың жас ерекшелік-

тері тұрғысынан ең маңызды психологиялық өзгерістерге сүйене отырып, 5-7 жастағы баланың негізгі қызмет түрлерін сипаттай отырып, психологиялық портретін құруға болады.

Мектепке дейінгі бала динамикалық дамуымен ерекшеленеді. Мектеп жасына дейінгі кезеңде әртүрлі бағыттарда елеулі өзгерістер орын алады, оның қызметінің негізгі түрлері жетілдіріледі, психикалық үдерістері белсенді түрде дамиды. Мысалы, баланың жадысы сандық және сапалық өзгерістерге ұшырайды. Оның көлемі ұлғаяды: ересек топтың балалары 7-8-ге дейін, ал дайындық тобында 10-12-ге дейінгі заттардың атауларын есте сақтайды. «Сапалы өзгерістер балаға қызықты ақпаратты есте сақтап қана қоймай, есте сақтау міндетін қабылдайды, қажетті ақпаратты ұстап қалу үшін ерекше әдістерді қолданады».

Мұндай көрсеткіштер назар аударуды анықтайды. «Тұрақтылық, көлем, тарату, коммуникация, оның еркіндігі, баланың көбірек көңіл аудару қабілеті сияқты назарын осындай қасиеттерді күшейтуден басқа, айтарлықтай арттырады. Егер кіші мектепке дейінгі жастағы балалар ең жарқын және жаңа нәрсеге ғана көңіл бөлсе, онда мектеп жасына дейінгі жастағы балалардың назарын түрлі тапсырмаларды шешуге аудартуға болады. 5-6 жастағы баланың шоғырланған әрекеті 15-20 минутқа дейін болса, жеті жаста 30 минутқа дейін артады. Сондай-ақ, кез келген іс-әрекет жасағанда, ол өзінің жадысында қарапайым жағдайды сақтай алады (Чепцова, 2012).

Негізгі бөлім

Мектепке дейінгі жастағы балалардың негізгі іс-әрекеттерінің бірі – қиял. Оның өзіндік ерекшеліктері қалыптасады. 5-6 жас аралығында балалар өз бетімен берілген тақырыпқа айналатын сюжеті бар шағын ертегіні ойлап табуы мүмкін. Жеті жасқа қарай олар өз қиялын белгілі бір ойға бағындыра алады, алдын ала белгіленген жоспарға, әрине, оған кейбір түзетулер енгізе алады. «Дамыған қиял, оның мәдени нысаны, ең алдымен, өніммен сипатталады. Бұл балаларда жиі кездесетін жыртылмалы қиял емес, белгілі бір шығармашылық тапсырманы шешу. Мұндай міндет ойын сюжетін, сурет немесе дизайн идеясын жасау болуы мүмкін. Қиял бейнелері символдық алмастырумен сипатталады. Бала өзі үшін маңызды басқа заттар мен құбылыстарды ашу үшін бір затты пайдаланады» (Штольц, 2005:195).

Заттардың түсін, нысанын, көлемі мен құрылысын қабылдауы жетілдіріледі. Балалардың бұрын алынған түсініктері жүйеленеді. Ересек мектепке дейінгі бала күрделі объектілерде қарапайым формаларды ажыратып, күрделі нысандарды жай қалыптардан шығаруға қабілетті болады. Кеңістікте бағдар жетілдірілуде ересек мектепке дейінгі бала «объектілердің кеңістіктік жағдайын талдау кезінде, әсіресе, егер ол бір мезгілде бірнеше түрлі және бұл ретте қарама-қарсы белгілерді ескеруі тиіс болса, қиындықтарды сезінеді». (Вераксы, Коморова, Васильев 2010:304).

Қиял белсенді дамыту және қабылдауды жетілдірудің нәтижесінде өз көрінісін табатын балалар шығармашылығының негізі болып табылады. «Қабылдау: Мектепке дейінгі жаста перцептивтік әрекеттерді жетілдіру және бүкіл тарих бойы адамзат шығарған сенсорлық эталондар жүйесін (геометриялық пішіндер, спектр түстері, салмақ өлшемдері, шамалар, уақыт, ана тілінің фонемасы жүйесі, дыбыс шығару қатары және т.б.) меңгерудің арқасында қалыптасады» (Чекина, 2008:119).

Ересек мектепке дейінгі жас – Бұл ең белсенді сурет салу кезеңі: жыл бойы бала алты мыңға дейін сурет жасай алады. 5-6 жастағы балалардың суреттері түрлі объектілердің схемалық бейнелерін білдіреді, бірақ «композициялық шешімнің түпнұсқасымен ерекшеленуі, статикалық және динамикалық қарым-қатынасты беруі мүмкін» (Хрипкова, 2007: 256). 6-7 жасқа қарай балалардың суреттері неғұрлым егжей-тегжейлі сипатқа ие болады, олардың түстік гаммасы байытылады. Адамның бейнесі неғұрлым егжей-тегжейлі және пропорционалды болады.

Балалардың конструктивтік қызметі де жетілдірілуде. Балалар үлгіні тексерудің жалпылама әдісін меңгереді. Конструктивтік қызмет схема негізінде, ой бойынша және шарттар бойынша жүзеге асырылуы мүмкін. Мектепке дейінгі ересек жастағы бала тіпті қағаздың қатып қалуының күрделі тәсілдерін меңгере алады және өз конструкцияларын ойлап табуы мүмкін. Сондай-ақ табиғи материалдан құрастырудың қиын деген тәсілдерін жасай алады (Штольц, Рудольф, 2003:195).

Мектепке дейінгі жастағы бала үшін сезімдік таным – қабылдау және көрнекі ойлау. Дәл осы мектепке дейінгі балада қабылдау, көрнекі-пәрменді және көрнекі-бейнелі ойлау, оның танымдық мүмкіндіктері, іс-әрекетінің одан әрі дамуы, сондай-ақ сөйлеу және ойлаудың анағұрлым жоғары, логикалық формаларына байланыс-

ты. Бұл кезеңде бейнелі ойлау дами береді. Үш жасар балаларда қабылдау салыстырмалы жоғары деңгейге жетеді. Мысалы, оларға объектілердің қасиеттері мен қатынастарын бөліп алу мүмкіндігі бар, бұл тек іс жүзінде ғана емес, сонымен қатар перцептивті әрекеттердің көмегімен де болуы мүмкін. Балалар үлгі бойынша жұмыс істей алады, бұл ретте түсі, пішіні, көлемі, материалы және заттардың басқа да қасиеттерін, сондай-ақ олардың арасындағы кейбір кеңістіктік қарым-қатынасты көрсете алады. Қабылдау баланың қызметіне белсенді түрде қосылады, ол оған ересек адамға (немесе тұрмыста кездесетін) қойылатын тапсырманың сипаты бойынша таныс, тез әрі тиімді шешім табуға көмектеседі (Якобсон, 2003:112).

Мектепке дейінгі жастағы балалардың перцептивті әрекеттерінің өзі әлі де жеткілікті дәрежеде жетілдірілмеген. Тек перцептивті бағдарлауда практикалық бағдарлаудан өту міндетті. Мысалы, матрешканы жинау кезінде үш жасар бала оған қолайлы болып көрінетін элементтерді алдын ала таңдайды. Бірақ бұл таңдау жиі дәл емес, сондықтан бала таңдалған бөліктерді бір-біріне үлгі ете отырып және қажет болған жағдайда оларды ауыстыра отырып, оның дұрыстығын тексереді. Мұнда біз толық перцептивті бағдармен жұмыс істейміз. Өмірінің бесінші жылында балалар көптеген сенсорлық эталондарды (мысалы, нысандар мен заттардың атаулары: шеңбер, сопақша, шаршы, тіктөртбұрыш, үшбұрыш) меңгереді, бірақ әлі жүйесіз.

Жоғары мектепке дейінгі жастағы жекелеген эталондарды меңгерумен қатар осы эталондар енгізілген жүйелерді меңгеруде орын алады. Сенсорлық эталондар жүйесін меңгере отырып, мектепке дейінгі үлкен жастағы балалар заттарды елеулі белгілері мен қасиеттері бойынша жинақтайды. Мектепке дейінгі балада заттардың қасиеттері мен қарым-қатынасын қабылдаумен қатар кеңістік туралы түсініктері қалыптасады, онда заттардың кеңістік қасиеттері мен қарым-қатынасын бұрын қалыптасқан есепке алу негізінде пайда болатын бағдарлары дамиды, заттардың тұтас қабылдауы өзгереді.

Және де осы жастағы балалар тапсырманы көрнекі тұрғыда шешуде ғана емес, сонымен қатар нысанды қайта құруға да қабілетті, объектілердің өзара іс-қимылға қандай ретпен кіретінін көрсетеді. Мектепке дейінгі ересек жастағы бала күрделі емес міндеттерді шешу, құрастыру үшін қарапайым схемаларды қолдана алады, лабиринттік міндеттерді шеше алады. Алдын ала жүйеленуі дамиды: объектілердің кеңістік-

тік орналасуы негізінде бала олардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде не болатынын айта алады. Алайда, оған басқа бақылаушы позициясында тұру және ішкі жоспарда бейнені ойша түрлендіруі қиынға соғады.

Бұл ауызша логикалық ойлаудың негізі және мектепке дейінгі үлкен жасқа қарай жалпылама болып табылады. Балалар күрделі схемалық бейнелерді түсіне алады, олардың негізінде нақты жағдайды көрсете алады және тіпті мұндай бейнелерді өз бетінше жасай алады. Мектепке дейінгі жастағы бейнелі ойлау негізінде ауызша-логикалық ойлау қалыптасады, ол балаға міндеттерді шешуге, неғұрлым күрделі қарапайым ғылыми білімді меңгеруге мүмкіндік береді.

«Мектепке дейінгі жастағы балаларда нысандардың сыныптары туралы түсінік жоқ. Балалар объектілерді өзгертілуі мүмкін белгілері бойынша топтастырады, алайда сыныптарды логикалық қосу және көбейту операциялары қалыптасады. Мысалы, мектепке дейінгі ересек балалар объектілерді топтастыру кезінде екі белгіні ескеруі мүмкін: түсі мен пішіні (материалы) және т.б. Отандық психологтардың зерттеулері көрсеткендей, мектепке дейінгі ересек жастағы балалар, егер талданатын қарым-қатынас олардың көрнекі тәжірибесінен тыс шықпаса, барабар себеп-салдарлық түсініктер беруге және пайымдауға қабілетті» (Вераксы, Коморов, Васильев, 2010:164-165).

Мектепке дейінгі ересек жас – Бұл саналы ашылулар мен танымдық белсенділік кезеңі. Оның бойында балалардың білімі мен түсініктері біртіндеп тереңдетіліп, кеңейтіліп, оларды жинақтау жүргізіледі. «Бала өзі туралы және қоршаған ортаның түрлі салалары: табиғат, адам мәдениетінің өнімдері, адам қатынастары туралы түсініктерді дамытады. Ол сондай-ақ білім алу тәсілдерін игереді. Балада ересектерді тыңдау, сұрақтарға жауап беру және оларды қою, өз бетінше іс-әрекетімен тәжірибе жасау қабілеті қалыптасады. Осындай тәсілдерді меңгеру деңгейі баланың игерген ақпаратымен қатар оның ақыл-ой дамуының мазмұнды жағын сипаттайды».

Мектепке дейінгі жас ойын қызметінің белсенді дамуымен сипатталады, әсіресе осы кезеңде өзінің өркендеуіне кіретін сюжеттік-рөлдік ойын. Ойын – мектепке дейінгі балалардың бірлескен іс-әрекетінің бірінші және негізгі түрі; бейнелеу қызметі – баланың алғашқы нәтижелі іс-әрекеті; еңбек іс-әрекетінің элементтері. Тұлғаның, ерік-жігердің қарқынды қалыптасуында негізгі

орын алады. Бала адамгершілік түсініктерді, мінез-құлық формаларын меңгере отырып, адам қоғамының кішкентай мүшесі болады.

«Алты жастағы балалар ойын басталғанға дейін рөлдерді бөле алады және рөлді ұстана отырып, өз мінез-құлқын құра алады. Ойын қарым-қатынасы мазмұны мен интонациялық рөліне сәйкес келеді. Балалардың ойын әрекеттері қиын болып, ересектермен әрдайым ашылмайтын ерекше мәнге ие болады. Ойын кеңістігі қиындауда, онда бірнеше орталықтар болуы мүмкін, олардың әрқайсысы өзінің сюжеттік желісін қолдайды. Бұл ретте балалар ойын кеңістігі бойынша серіктестердің мінез-құлқын бақылап, өзінің мінез-құлқын ондағы орынға байланысты өзгерте алады. Егер ойын логикасы жаңа рөлді талап етсе, онда бала ойын барысында бұрын алынған рөлді сақтай отырып, жаңа рөл ала алады» (Вераксы, Коморов, Васильев, 2010:163, 212).

Сюжеттік-рөлдік ойынның топтық сипаты баланың басқа балалармен өз әрекеттерін үйлестіру қабілетін дамытады. Сондықтан мектепке дейінгі ересек топтағы балаларды қарым-қатынас жасауға, құрдастарымен белгілі бір қарым-қатынас орнатуға, сөйлеу арқылы жанжалдарды шешуге үйретеді.

Мектепке дейінгі ересек жаста ауызша сөйлеудің барлық компоненттері белсенді дамуда, фонематикалық есту, интонациялық мәнерлілік, грамматикалық құрылыс сияқты көрсеткіштер жетілдірілуде. Балалар сөйлеудің барлық бөліктерін қолданады, сөз шығармашылығымен айналысады, бай лексиконды көрсетеді байланыстырып сөйлеуді дамытады.

Бұл жаста баланың ересектермен де, құрдастарымен де қарым-қатынас мазмұны өзгереді. Ересектермен қарым-қатынаста бала болатын нақты жағдайдың шегінен шығады. Қарым-қатынаста жетекші танымдық мотив болады. Бала қарым-қатынас барысында алатын ақпаратты түсіну үшін қиын болуы мүмкін, бірақ ол оның қызығушылығын тудырады. Бала тәрбиешімен өз ойларымен, жоспарларымен, әсерлерімен бөліседі. Бұл қарым-қатынаста «мектепке дейінгі баланың әлеуметтік өсуі жүреді, әлеуметтік-құндылық бағдарлары қалыптасады, оқиғалардың мағынасын түсінеді, оқушының жаңа әлеуметтік позициясына дайындығы дамиды. Тәрбие үрдісін ұйымдастыруда екі үрдіс бар. Олардың бірі – азғындық: ересектердің өз мінез-құлқына деген еліктеу. Ересектермен қарым-қатынаста адами қызметтің қажетті нәтижелері туралы түсінік ала отырып, қарым-қатынаста және олармен бірлескен қызметте пайда болатын сезімдерді

бөлісе отырып, бала ересек адамдардың құндылықтарына қосылады. Басқа үрдіс – өсу: баланың қызметінде туатын көріністерден, ниеттерден, эмоциялардан үлкендер бағалайтын жоғары деңгейдің пайда болуына байланысты. Өзгелер үшін өзінің маңыздылығына бағдар беру балаға бірлескен істерге толыққанды қатысуға мүмкіндік береді, адам өмірінің құндылықтары мен құралдарына баулуға көмектеседі» (Антонелене, 2011).

Бала ересек адамның ескертулері мен нұсқауларын өте сезімтал қабылдайды, бұл балаларды тәрбиелеу, оқыту және мектепке дайындау үшін қолайлы жағдай болып табылады. Мектепке дейінгі баланың өзі біртіндеп өзара қарым-қатынас субъектісі ретінде сезінуге келеді. Оның ересектер жағынан құрмет қажеттілігі қалыптасады, ол үшін өте маңызды нәрсе – мақтау. Мақтаудың жетіспеуі балалардың ескертулерге ренжітуіне әкеп соғады. Бұл ретте жоғары ренжіту – жас феномені.

6-7 жасқа қарай бала өзін әлеуметтік индивид ретінде сезініп, жаңа өмірлік ұстанымға және осы ұстанымды қамтамасыз ететін қоғамдық маңызды қызметке деген қажеттілік туындайды. Бұл жаңалық жеті жастағы балаларды дағдарысқа әкеледі. Бала «ересектер» әлемі үшін өмірде, олардың қызметінде маңызды орын алуды қалайды. Бала өз өмірінің барлық кезеңдерінде адамға тән «ішкі жағдайға» ие және өзінің ғана емес, өзінің өмірлік ұстанымын да өз көзқарасын анықтайды (Панфилова, 2000:13).

Құрдастарымен өзара қарым-қатынас таңдаулылықпен сипатталады, ол бір баланы екіншісінен артық көреді. Балабақша тобында сол жыныстағы құрбыларымен қарым-қатынас басым, олардың ортасында өзін-өзі бекіту және өзін-өзі бағалау үшін маңызды. Ойын бойынша тұрақты серіктестер пайда болады. Топтарда көшбасшылар ерекшелене бастайды; қарым-қатынаста бәсекелестік, жарысушылық пайда болады. Жалпы мектепке дейінгі үлкен жастағы балалар үшін сыпайылық пен достыққа қажеттілік тән.

Мектепке дейінгі жоғары жастағы құрдастарымен қарым-қатынас сападан тыс – іскерлік формада болады. Кейбір мектепке дейінгі балалардың негізгі ұмтылысы – ережелер мен ойындарда пайда болатын ынтымақтастық шөлі. «Қарым-қатынастың бұл түрі өз міндеттерін, іс-әрекеттерін және олардың салдарларын түсінуді дамытуға, еркін, еріктік мінез-құлықты дамытуға ықпал етеді, бұл келесі оқу іс-әрекеті үшін қажетті шарт болып табылады» (Панфи-

лова, 2000:160). Тек қана теңдестірушілердің ғана емес, сонымен қатар өздерінің нәтижелерін басқа балалар нәтижесімен салыстыра отырып, физикалық, интеллектуалды және жеке қасиеттер туралы толығырақ әрі толық идеяларды қалыптастыру баланы өзінің «Мен-имиджін» дамытуға алып келеді. Бұл баланың жеке тәжірибесі мен қарым-қатынас барысында алатын ақпарат арасындағы байланысты орнату негізінде жүзеге асырылады. Одан әрі «мен-Концепцияның» құрылымы жүреді, онда «өзінің теориялық суретін (А. А. Реан); адамның өз тұлғасын бастан кешіру нысанын (А.Д. Леонтьев); өзін-өзі бағалаумен ұштасқан өзі туралы елестету жүйесін (Р. Берне) түсіну керек (Косолапова, 2008:212-219). 5-6 жастағы бала өзінің жеке қасиеттерін біледі және саралайды. Осы уақытта өзін-өзі өзгерту қажеттілігі ауызша ғана емес, нақты күш қолдану арқылы да білдірілуі мүмкін. Мектепке дейінгі үлкен жастағы балаларда «керек», «болады», «болмайды» деген сөздер өзін-өзі реттеу үшін негіз болады. Бұл сөздер – нормативтер алдымен баланың өзі оймен сөйлейді, содан кейін бірте-бірте оларды өз мінез-құлқында, сондай-ақ басқа адамның мінез-құлқында есепке алу, оның сезімдері мен ойларын ескеру білігі қалыптасады» (Косолапова, 2008:214). Мектепке дейінгі ересек жастағы бала өзін «түсінумен» қатар, нормативтік эталондар тұрғысынан өз іс-әрекеттерін бағалау – «өзін-өзі бағалау» процесін бастан өткізеді бастайды. Өз мүмкіндіктерін бағалай білудің шектеулілігі салдарынан бала бастапқыда сенімге басқа адамдардың өзін бағалауын, өзіне деген көзқарасын қабылдайды және өзін-өзіне деген қарым-қатынас призмасы арқылы қалай бағалайтындығы көрініс табады. Балалар тобында орын алған жағдай үлкен рөл атқарады (бұл да, көбінесе, ересектердің берілуінен болады). Мектепке дейінгі баланың өзін-өзі бағалауында оның мақтаныш және ұят сезімдері көрініс табады.

Өзін-өзі бағалау, төмендетілген немесе жоғары болуы мүмкін және бір жағдайдан екіншісіне ауысу – оның серпінділігі, оның қалыптасуының бастапқы кезеңі жағдайында табиғи түрде өтеді. Оң өзін-өзі бағалау өзін-өзі құрметтеуге, өзінің құндылығын сезінуге және өзін-өзі елестету шеңберіне кіретін барлық нәрсеге оң қарым-қатынасқа негізделген. Теріс өзін-өзі бағалау өзін қабылдамау, өзін-өзі теріс сезіну, өз тұлғасына теріс көзқарас білдіреді. Қайта

бағалау үрдісі топта жиі «тұрақты емес» балалар, ал бағаламау – керісінше, эмоционалдық көңіл-күйі өте жақсы «танымал» балалар екені анықталды. Тәрбиеші мен ата-аналардың міндеті – балалардың қандай да бір іс-әрекеттегі өз мүмкіндіктерін нақты сезінуі үшін өзін-өзі барабар бағалауын қалыптастыру үшін жағдай жасау.

Сонымен, қорыта келгенде мектепке дейінгі ересек жас – баланың психикасында жаңа білім пайда болған мектепке дейінгі балалық шақтың соңғы кезеңі. Бұл психикалық процестердің – зейін, есте сақтау, қабылдау және т.б. – және осыдан туындайтын өз мінез-құлқын басқару қабілеті. Балалардың өздері туралы, олардың өзін-өзі тануы мен өзін-өзі бағалауында да өзгерістер болады, оған құрбыларымен және ересектермен неғұрлым күрделі және мазмұнды қарым-қатынас тікелей әсер етеді. Тәрбиеші мен ата-ананың міндеті – бұл даму процесін сауатты қолдау және баланың мектепке дейінгі балалардың неғұрлым табысты өмір сүруіне жағдай жасау міндетті.

Мектепке дейінгі жастағы балаларды әлеуметтендіру әлеуметтік-педагогикалық проблема болып табылады. Баланың әлеуметтену процесінің негізін қызмет, қарым-қатынас, ойын құрайды. Бірақ мектепке дейінгі балалар қарым-қатынас жасай алмайды. Отбасында да, мектепке дейінгі мекемелерде де қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға тиісті көңіл бөлінбейді. Қазіргі әлемде мектепке дейінгі балалардың ойын қызметі өз позицияларын жоғалтады. Мысалы, зерттеуші О.В. Евдокишина қазіргі заманғы баланың ойыны біркелкі, ойынның сюжеті шектеулі, әр түрлі мамандық өкілдерінің рөлі жоқ екенін атап өтті (Мухина, 1985). Зерттеушінің пікірінше, ойын өз позицияларын жоғалтатын себептердің бірі – баланың байытуына нұқсан келтіретін жедел дамуын атауға болады. Ойын мәртебесін өзгертудің басқа себебі қоғамдық қарым-қатынас жүйесінде баланың орнын өзгерту болуы мүмкін. Коммуникацияның төмен деңгейі және нашар дамыған ойын қызметі адамның әлеуметтік тұрғыдан неғұрлым жетілген жастағы төмен кірігуінің себебі болып табылады. Мүмкін болатын жағымсыз салдарды ескере отырып, әлеуметтендіру процесін ұйымдастыруға барынша жауапкершілікпен қарау қажет. Мектепке дейінгі жастағы бала қызметінің негізгі түрі ойын болып табылатындықтан, әлеуметтену процесін түрлі ойын қызметі арқылы құру қажет.

Әдебиеттер

- Варич Е.Н. Развитие самооценки детей старшего дошкольного возраста. – URL [Электронный ресурс]: Доступ: <http://ivanovomama.ru/articlesone?id=1346>. (дата обращения 17.08.2017).
- Венгер А.Л. Психология развития. Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах. – М.: ПЕР СЭ, 2005. – 176 с.
- Чепцова Н.А. Психологическая характеристика старших дошкольников. https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2099. 2012
- Штольц Х., Рудольф Р. Как воспитать нравственное поведение у дошкольника. – М.: Мозаика-Синтез, 2003. – 195 с.
- Вераксы Н., Комаров Т., Васильев М. Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования – М.: Мозаика-Синтез, 2010. – 304 с.
- Чекина Е.В. Теория нравственного воспитания: история развития и современное состояние: монография. – М.: Гродно: ГрГУ, 2008. – 119 с.
- Хрипкова А.Г. Педагогика. Мир детства: Дошкольник. – М.: Педагогика, 2007. – 256 с.
- Штольц Х., Рудольф Р. Как воспитать нравственное поведение у дошкольника. – М.: Мозаика-Синтез, 2003. – 195 с.
- Якобсон С.Г. Моральное воспитание в детском саду: пособие для воспитателей детских садов. – М.: Издательский дом «Воспитание дошкольника», 2003. – 112 с.
- Вераксы Н., Комаров Т., Васильев М. Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования. – М.: Мозаика-Синтез, 2010. – С.164-165.
- Вераксы Н., Комаров Т., Васильев М. Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования. – М.: Мозаика-Синтез, 2010. – С. 163- 212.
- Антонелене Э.Н. Возрастные и индивидуальные особенности развития детей старшего дошкольного возраста (5-7 лет) . https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=953. 2011
- Панфилова М.А. Игротерапия общения: тесты и коррекционные игры: практическое пособие для психологов, педагогов и родителей. – М.: «Издательство ГНОМ и Д», 2000. – 13 с.
- Панфилова М.А. Игротерапия общения: тесты и коррекционные игры: практическое пособие для психологов, педагогов и родителей. – М.: «Издательство ГНОМ и Д», 2000. – 160 с.
- Косолапова Н.Г. Становление позитивной концепции дошкольников. – М.: Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. 2008. № 75. – С. 212-219.
- Косолапова Н.Г. Становление позитивной концепции дошкольников. – М.: Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. 2008. – № 75. – 214 с.
- Мухина В.С. Детская психология: учебник для студентов педагогических институтов / под ред. Л.А. Венгера. – М.: Просвещение, 1985.

References

- Antonine E. (2011) *Vozrostnoe i individual'noe osobennosti razvitya detei starshego doshkol'nogo vozrosta (5-7 let)* [Age and individual characteristics of children of senior preschool age (5-7 years)] . *Foresight-Russia*.
- Cheptsova N. (2012) *Psixologicheskaya kharakteristika starshix doshkol'nikov* [Ah. Psychological characteristics of older preschoolers]. *Foresight-Russia*.
- Chekina E. (2008) *Teoria npravstvennogo vospitania: istoria i sovremennoe sostoyania* [Theory of moral education: history of development and current state]. *Foresight-Russia*, 119 p.
- Jacobson S. (2003) *Moral'noe vospitanie v detskom sadu. Posobie dlya vospitatelei detskih sadov*[Moral education in kindergarten. Manual for kindergarten teachers] . *Foresight-Russia*, 112 p.
- Khripkova A. (2007) *Pedagogika. Mir doshkol'nika* [Pedagogy. World of childhood]. *Foresight-Russia*, 2456 p.
- Kosolapova N. (2008) *Stanovlenie pozitivnyi konsepsii doshkol'nikov*[The formation of a positive concept of preschoolers]. *Foresight-Russia*, pp. 212-219.
- Kosolapova N. (2008) *Stanovlenie pozitivnyi konsepsii doshkol'nikov*[The formation of a positive concept of preschoolers]. *Foresight-Russia*, 214 p.
- Muhina V. (1985) *Detskaya psihologiya* [Psychology of adolescence]. *Foresight-Russia*.
- Panfilova M.(2000). *Igroterapyia obshnena : testyi i korrektsionnyie igri* [Game Therapy of communication: tests and correctional games]. *Foresight-Russia*, 13 p.
- Panfilova M.(2000) *Igroterapyia obshnena : testyi i korrektsionnyie igri* [Game Therapy of communication: tests and correctional games]. *Foresight-Russia*, 160 p.
- Stolz H., Rudolf R.(2003) *Kak vospitat' npravstvennoe povedenie u doshkol'nika* [How to educate moral behavior in preschool children]. *Foresight-Russia*, 195 p.
- Stolz H., Rudolf R. (2003) *Kak vospitat' npravstvennoe povedenie u doshkol'nika* [How to educate moral behavior in preschool children]. *Foresight-Russia*, 195 p.
- Varich E. (2017) *Razvitie samoosenko detei starshego- doshkol'nogo vozrosta* [Development of self-esteem of preschool children]. *Foresight-Russia*
- Venger A.(2005) *Psihologiya razvitiya* [The Psychology of development] . *Foresight-Russia*, 176 p.

Verax N. Komarova T.(2010) Primernaya obsheobrozovatel'naya programma doshkol'nogo obrozovanya [the Basic General educational program of preschool education] . *Foresight-Russia*, 304 p.

Verax N. Komarova T. Vasilyeva M. (2010) Primernaya osnovnaya obsheobrozovatel'naya programma doshkol'nogo obrozovanya [The Basic General educational program of preschool education]. *Foresight-Russia*, pp. 164-165.

Verax N. Komarova T. Vasilyeva M.(2010) Primernaya osnovnaya obsheobrozovatel'naya programma doshkol'nogo obrozovanya.[the Basic General educational program of preschool education]. *Foresight-Russia*, pp. 163-212.